

Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi

(pohled zpět po 13 letech)

PhDr. Eduard Bakalář, CSc.

Abstrakt

Syndrom zavržení (odcizení) rodiče (Parental Alienation Syndrome, PAS) je průvodním jevem rozchodu některých rodičů, jejichž dítě začne být manipulované (popouzené) programujícím rodičem proti druhému rodiči, až se mu odcizí nebo jej zavrhne. Dítě nerealisticky rozděluje rodiče na hodného a zavrženíhodného a identifikuje se s postojí „hodného“ rodiče, mechanicky opakuje jeho obvinění, popř. dynamicky vytváří vlastní fabulace. Nenávistný postoj vůči nejbližší osobě deformuje emocionální vývoj dítěte.

Článek rekapituluje vývoj, k němuž došlo v české forenzní i klinické psychiatrii a psychologii v souvislosti se zavedení termínu **syndrom zavržení rodiče (SZR)** před 13 lety. Náš text předkládá definici pojmu, popisuje formy programování, vypočítává

důsledky SZR, analyzuje motivy programujících rodičů. Dále popisuje hlavní terapeutické možnosti postižených SZR včetně reintegračního centra, pokouší se porozumět motivaci popírání SZR, formuluje krátká doporučení pro odborné pracovníky, kteří se se SZR setkávají, jeho historii od doby publikace prvních textů až do současného nadužívání; shrnuje psychiatrické, psychologické, právní i legislativní konsekvence zavedení termínu.

Autoři konstatují, že počet studií, článků odborných i popularizačních a i jiných textů se od roku 1996 značně rozšířil, a proto v článku shrnují je ty nejpodstatnější informace a odkazují na množství dílčích studií.

Úvod a definice pojmu

V odborné i laické veřejnosti se stále častěji setkáváme s jevem nazvaným syndrom zavržení rodiče (SZR), jenž se vytváří v opatrovnických sporech o další výchovu dítěte. SZR je prokazatelně škodlivý pro všechny zúčastněné, byť pro tři hlavní kategorie zúčastněných rozdílným způsobem. Podle amerického psychiatra Richarda Gardnera (1998):

„Syndrom zavržení rodiče (SZR) je porucha, která vzniká primárně v souvislosti se spory o svěřením dítěte. Ačkoli spor probíhá většinou mezi rodiči, může vzniknout

Zkratky PAS / SZR - PAS je zkratkou sousloví Parental Alienation Syndrome, SZR je zkratkou syndromu zavržení rodiče. V textu studie užíváme obě zkratky; odkazujeme-li do zahraničí, pak užíváme PAS, odkazujeme-li na situaci v ČR, užíváme SZR. Jde-li o odkaz na obojí lokality, pak používáme kombinaci těchto zkratek.

124 / Eduard Bakalář: *Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 125

i v jiných typech konfliktů o výchovu dítěte, např. mezi rodičem a nevlastním rodičem,

mezi rodičem a prarodičem, mezi rodičem a příbuzným apod. Primární manifestací této poruchy jsou postoje a chování dítěte, jímž průběžně ponižuje jednoho rodiče, chování, které nemá žádné opodstatnění vůči dobrému, milujícímu rodiči. Jde o výsledek kombinace (1) programování rodičovskými indoktrinacemi a (2) vlastního příspěvku dítěte ke zlořečení zavrhaného rodiče. Dojde-li však k opravdovému

zneužití nebo zanedbání dítěte, pak jeho nepřátelství může být opodstatněné a nelze jej vysvětlit pomocí SZR.

Vyvolávání SZR v dítěti je formou emocionálního zneužití, protože může vyústit v oslabení nebo dokonce zničení vztahu dítěte k dobrému, milujícímu rodiči.

Figuruje zde „**programující rodič**“, pro dítě „ten hodný“, „**zavrhaný rodič**“, resp. již „zavržený rodič“, pro dítě „ten zlý“, „**programované dítě**“, **později „odcizené dítě**“, tj. dítě, které se díky programování odcizí zavrženému rodiči.

Zavržení rodiče se u dítěte projeví nenávistnými postoji k takovému rodiči, jeho degradováním bez vážné, reálné příčiny. Je to výsledek působení programujícího rodiče, který dítěti vštípí, že vše, co s druhým rodičem souvisí, je špatné, škodlivé, nebezpečné. (Je zde analogie s působením sekt, které své členy programují, léčení pak probíhá pomocí deprogramování.) Dítě rozděljuje rodiče bez ohledu na realitu na hodného a zavrženého. Identifikuje se s postojem „hodného“ rodiče a mechanicky opakuje jeho obvinění, kterým někdy ani nerozumí, a vyvíjí i vlastní scénáře zapadající do tohoto obrazu.

V posledních deseti letech se ročně v ČR průměrně rozvádělo kolem 30 000 manželství, z toho přibližně 20 000 manželství s dětmi, jichž je asi 30 000. (V roce 2008 bylo rozvedeno 31 300 manželství, z toho 18 196 manželství s 27 034 dětmi.) Kromě právoplatně sezených rodičů se samozřejmě rozcházejí i rodiče nesezení, o nichž statistiku nemáme. Přání většiny rozvádějících / rozcházejících se rodičů je, aby dítě mělo raději jeho, aby věřilo spíše jeho argumentům a aby bylo k druhému rodiči kritické. V tomto smyslu můžeme hovořit o univerzálnosti nebo alespoň o velkém výskytu postojů, z nichž může vznikat SZR. Známe ovšem případy, kdy k programování vůbec nedochází; je to nejspíše v důsledku citové / osobnostní zralosti rodičů. Pokud k němu dochází, pak programování může být „mírného“, „středního“ nebo „těžkého“ stupně.

SZR spadá pod definici Rady Evropy pro týrání dítěte: „*Chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilná izolace, omezování dítěte, vyvolávání situace, kdy má skoro stále pocit strachu, což může způsobit citové ublížení.*“ Dítě s rozvíjejícím se či již rozvinutým SZR bývá obvykle od jednoho rodiče úmyslně izolováno, omezováno ve svém přirozeném vztahu s druhým rodičem a je u něj vyvoláván strach z kontaktu s ním.

1. Historie PAS / SZR

Americký psychiatr prof. Richard A. Gardner (1932–2003) o problémech dětské psychiatrie napsal 250 článků, publikoval 40 odborných knih a jako první systematicky formuloval koncepci PAS v knize *The Parental Alienation Syndrome and*

the Differentiation Between Fabricated and Genuine Child Sex Abuse (1987), kde zmapoval techniky a motivy programujících rodičů, symptomy i důsledky a navrhl terapeutické řešení. Kniha vyšla v roce 1987, od tohoto roku koncept PAS začal domácně na akademické půdě jak v USA, tak i ve většině západních zemí. V roce 1992 vydal rozsáhlejší publikaci *The Parental Alienation Syndrome*, v roce 1998 pak její druhé, rozšířené vydání. Poslední Gardnerova větší publikace je *Therapeutic Interventions for Children With Parental Alienation Syndrome* (2001), která vyjde v překladu i u nás.

Prof. Richard A. Gardner se významným způsobem podílel na vydání rozsáhlejší publikace *International Handbook of Parental Alienation Syndrome* (2006) s mezinárodním

záběrem, jejíhož vydání se bohužel již nedočkal.

Vyhledávač Google uvedl na zadané heslo *Parental Alienation Syndrome* 294 000 odkazů, na heslo *Das Elterliche Entfremdungssyndrom* přes 1100 odkazů, na české heslo *Syndrom zavržení rodiče* 1450 odkazů.

Situace PAS v tzv. západní společnosti

Gardnerova koncepce PAS se postupně rozšířila do řady (západo)evropských zemí a dále i do Izraele a Austrálie.

V roce 2002 byla ve Frankfurtu nad Mohanem uspořádána Mezinárodní konference s tematikou PAS, zúčastnilo se jí na 200 odborníků ze 16 zemí. Vydaný sborník obsahuje celkem 21 příspěvků a je k dispozici v angličtině i v němčině (Boch-Galhau, 2002).

Odborníci z těchto zemí se zabývají třemi aspekty PAS, a to koncepčními, klinickými a právními.

Výstižný přehled o práci badatelů v oblasti PAS podává rozsáhlejší publikace *International Handbook of Parental Alienation Syndrome* (Gardner, 2006), jejíž obsah otiskujeme v přílohách k této studii.

Aktuální stav studia PAS (březen 2009) podává subkapitola *Důležité adresy, prameny, publikace* otištěná v přílohách.

Historie SZR v ČR

V roce 1996 MPSV ČR vydává jako jeden z projektů k Roku rodiny překlad 3. kapitoly knihy R. A. Gardnera *Parental Alienation Syndrome* (1998) jako metodický materiál pro odbory sociální péče okresních úřadů. Knihu přivezl ze stáže u *Britské psychologické společnosti* v Londýně Eduard Bakalář.

126 / Eduard Bakalář: *Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 127

Přehled vydaných publikací:

Bakalář, E.: *Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha, Vyšehrad, 2002. (V knize je jedna kapitola věnována SZR.)

Warshak R.: *Rozvodové jedy*. Praha, Triton, 2003. (Kniha má 390 stran a zabývá se hlavně SZR, popisem jeho různých forem i případných obran proti jeho působení.)

Švarc J, Bakalář E.: *Syndrom zavrženého rodiče*. Příčiny, diagnostika, terapie. Praktický lékař 1/2004.

2006 Bakalář E. a kol. autorů: *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha, Karolinum 2006. (V knize je jedna kapitola věnována SZR.)

Novák, T.: *Vztah otce a syna*. Praha, Grada, 2008 (Kniha obsahuje kapitolu o SZR.)

Gardner, R.: *Terapeutická intervence u dětí trpících SZR* (2001, 450 stran) vyjde na jaře 2010.

Autoři článku (E. B. a J. Š.) mají v archivu celkem 10 diplomových prací na téma SZR. Výčet prací by byl neúplný, kdyby neuvedl **studie kritické vůči SZR**. Patří sem zcela jistě práce Josefa Pavláta (2006, 2007, 2008), dále i studie realizovaná Čs. helsinským výborem (viz odkaz v subkapitole Odkazy na čs. webové stránky).

Doporučujeme

k prostudování!

II. Výzkumy

Je dobrým zvykem, že studie o nějakém psychologickém nebo sociálním jevu uvádějí i korespondující výzkumy, nejlépe z posledních let, byť třeba jen jejich závěry. V nejhroším alespoň odkazují na výzkumy, které jsou snadno dostupné, snadno vyhledatelné.

V případě SZR však máme problém. Výstižně jej zformuloval Josef Pavlát ve své studii *Problém studií o porozvodovém uspořádání*. Citujeme:

„Společenská objednávka směřující k vědám o člověku žádá doporučení porozvodového uspořádání, které by zmírnilo následky rozvodu. Studie, které se zabývají prosperitou dětí v jednotlivých porozvodových uspořádáních, trpí řadou metodologických nedostatků. Některé z nich vyplývají z nemožnosti v praxi dostát striktním požadavkům na kvalitu vzorku a na kontrolu intervenujících proměnných. Další závažné nedostatky jsou nicméně způsobeny „zkreslením vlivem výzkumníka“. Jde především o malé vědomí omezené platnosti nálezů, zatížených metodologickými nedostatky,

o implicitní akceptování kauzálních vztahů na základě nálezů korelačních studií, v některých případech i o selektivní a nesprávné citace literatury. V pozadí tohoto stavu věcí je skutečnost, že výsledky jednotlivých prací slouží jako argument silným zájmovým skupinám, které mají protichůdné cíle. Otcovské organizace na jedné straně a organizace zastávající zájmy a práva žen na straně druhé zastávají vyhrcovaná ideologická stanoviska. Spory týkající se svěřením dětí do své výchovy vyvolávají tak silné emoční angažmá, že řada výzkumníků ztrácí kritický náhled na metody své práce a omezenou platnost svých závěrů.“

Z tohoto důvodu do studie nezačleňujeme výsledky ze současných studií o SZR, i když na některé odkazujeme v kapitole Odkazy na čs. webové stránky. Avšak dovolíme si učinit dvě oprávněné výjimky.

Jedna výjimka je studie Vojtěcha Trnky (1974) o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin v závislosti na míře popouzení. Připomínáme, že Trnkova práce je z doby dávno před vznikem vyhrcovaných ideologických stanovisek, kdy koncept SZR ještě neexistoval.

Trnka zjistil, že žádné z nepopouzených dětí není mezi nejhůře adaptovanými; ve

skupině velmi dobře adaptovaných dětí je přes 60% nepopouzených. Skupina silně popouzených dětí nabízí opačný obraz: žádné z nich není ve skupině dobře adaptovaných a 73,6 % z nich jsou velmi špatně adaptované. Prokázána tak byla pozitivní závislost maladaptace dítěte (v dnešní terminologii poruchy chování) na intenzitě jeho popouzení (v naší terminologii programování, zavrhování).

Stupeň adaptovanosti ►

(v dnešní terminologii adaptovanost je absence poruch chování a emocí)

Stupeň popouzení

(dnešní PAS)

1

(3–6 bodů)

dobře

adaptované

2

(7–10 bodů)

středně

adaptované

3

(11– 5 bodů)

velmi špatně

adaptované

N

A (0–1 b.)

prakticky

nepopouzené

55 = 61,8 % 34 = 38,2 % 0 = 0 % 89 = 100 %

B (2–4 b.)

popouzené

„středně“

6 = 7,8 % 53 = 68,8 % 18 = 23,4 % 77 = 100 %

C (5–6 b.)

popouzené silně 0 = 0 % 9 = 26,4 % 25 = 73,6 % 34 = 100 %

61 96 43 200

chí kvadrát = 93,02 stupně volnosti = 4 p < ,001

Druhá naše výjimka se týká shrnutí jedné z posledních Gardnerových studií (2002).

Zde se jedná o výsledky soudní intervence při zjištění velmi špatných rodinných poměrů (velmi špatných z hlediska programování a vztahů) a také zhodnocení stavu,

kdy soud neintervenoval. Odhadujeme, že R. Gardner zpracoval tuto studii velmi

128 / *Eduard Bakalář: Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 129

pečlivě, hovorově řečeno „neprůstředně“, neboť si byl vědom, že skupina velmi horlivých kritiků by jeho i malé metodologické opomenutí těžce zkritizovala. Výslednou tabulku nalezneme v subkapitole VII. (Terapie SZR).

Jinak dáváme J. Pavlátovi za pravdu – ideologie prostoupila většinu opatrovnických studií a zdá se, že proti ní není obrany. Autoři článku však mají zkušenost se

dvěma studii, jejichž autor se dovedl „povznést“ nad ideologii. Zdá se, že výzkum

porozvodového uspořádání, vedený americkým psychologem Richardem A. Warshakem

a popsaný v *Revoluci v porozvodové péči o děti* (1996), splňuje ta nejpřísnější metodologická kritéria stejně tak jako jeho výzkum o tzv. vyslechnutí kolektivního hlasu dětí (jde o zpětné dotazování již dospělých dětí z rozvedených rodin na to, co by bylo nejlepší); bylo otištěno v *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem* (2008). Tyto dvě práce však v Pavlátově studii nejsou zmiňovány.

III. Techniky programování dítěte

Konflikt mezi bývalými manžely přináší boj o ovlivňování psychiky dítěte skrytým i otevřeným programováním dítěte proti druhému rodiči, omezením přístupu druhého rodiče k dítěti a vyšachování druhého rodiče ze scény. Nebojuje se o peníze či dům, ale o duši dítěte – bojuje se ovšem zuřivě a nečestně. Programující rodič informuje

své okolí zavádějícím způsobem o to přesvědčivěji, že svému zkrleslému pojetí situace věří a skutečné psychologické příčiny svého chování si neuvědomuje. Pravda by vyzněla sobecky a bezohledně, proto ji skrývá i sám před sebou. Často slyšíme racionalizace typu: „*Ke zdravému normálnímu vývoji mé dítě potřebuje klid. Nechci, aby žilo ve stresu. Mělo by mít v základních věcech jasno.*“ O druhém rodiči programující rodič říká: „*Byla to nemožná osobnost. Neměl(a) vůbec zájem o rodinu. Dítě ho (jí) samo nechtělo, bálo se, neměli si co říci.*“ Když je dítě zpracováno, slyšíme od programujícího rodiče: „*Já jsem se snažil(a), ale z druhé strany nebyl žádný zájem, dítě samo pozná, kdo je má rád, a do toho výběru se dítěti nepletu.*“ Programující rodič opakuje nepravdivé myšlenky tak dlouho, dokud si je dítě nevstoupí do paměti. Negativní vlastnosti zavrhaného rodiče zveličuje, vytrhuje z kontextu, jeho klady opomíná. Tvrdí, že druhý rodič se úplně změnil. Povzbuzuje dítě, aby jej zneužívalo, např. finančně. Lživě a účelově přepisuje rodinnou historii. Používá nejen mnoho skrytých narážek, ale i otevřeně dogmaticky druhého rodiče odsuzuje. Manipuluje se jmény – např. rodiče nejsou nazýváni táta a máma, ale „von“, „vona“, používá se příjmení.

Programující rodič brání návštěvám zavrhaného rodiče; děti často před stanoveným stykem s rodičem „onemocní“. Je-li třeba dítě pohlídat, mají cizí lidé přednost před nabízejícím se druhým rodičem. Při plánování návštěv programující rodič argumentuje potřebou pravidelného programu (tréninky, hudební lekce) a návštěvy druhého rodiče v „pravidelném programu“ nemají místo. Je-li stanoven styk s dítětem soudně, programující rodič je při jeho uskutečňování rigidní a pružnou domluvu odmítá. Říká: „*Když se tady objevíš o minutu dříve, zavolám policii!*“ a „*Když přijdeš o minutu později, dítě nedostaneš!*“ Samozřejmě nedává možnost nahradit promeškané návštěvy. Je-li doma telefonní záznamník, telefonáty zavrhaného rodiče nejsou přijímány. Zavrhaní rodiče kupují dětem mobily, programující rodiče jim je zabavují. Když zavrhaný rodič dítěti volá, programující rodič se různě vymlouvá, aby hovor s dítětem znemožnil. Volá-li programujícímu rodiči, ten často instruuje děti, aby jej zapřely. Tím děti nejen učí podvádět, ale také si z nich dělá komplice a děti dostávají lekce v nemorálních taktikách. Jsou vedeny k názoru, že zavržený rodič si nezaslouží, aby se s ním jednalo čestně a ohleduplně.

Programující rodič reguluje svůj přísun lásky podle toho, jak dítě takové indoktrinace

přijímá. Programující rodič odmítá sdělit druhému rodiči školní výsledky, zakazuje škole dávat informace o dítěti, odmítá spoluúčast zavrženého rodiče na třídních schůzkách, nechce se podělit o školní fotografie... Před školními akcemi, na které jsou zváni oba rodiče, programující rodič dostává dítě do obtížné situace prohlášením, že když na akci půjde i druhý rodič, tak on zůstane doma. Dítě tak má pochopit, že zavržený rodič je škodlivá, nepřátelská osoba, která svou přítomností způsobí něco hrozného. Pokusy kontaktovat dítě, projevy lásky a zájmu (telefonáty, návštěvy, posílání dárků) jsou programujícím rodičem označovány jako „otravování“ tak dlouho, až je tak začne chápat i dítě. Frustrovaný zavržený rodič pak zintenzivňuje své snahy a bludný kruh se uzavírá. Pokud to zavržený rodič vzdá, programující rodič dítě poučí: „Vidíš, ten zájem o tebe byl jen hraný.“ Programující rodič navštěvuje s dítětem dětského lékaře (popř. psychoterapeuta) a opakovaně poukazuje na potíže dítěte, které údajně vznikají po soudně stanovených návštěvách druhého rodiče – např. že dítě je pak vždy nachlazené, nemocné, pomočuje se, křičí ze spaní, je agresivní nebo smutné... Programující rodič hledá terapeuta ochotného podpořit jej v kampani degradace a nezřídka se stává, že nalezne takového, který spíše přispěje k zavržení druhého rodiče. Nesnaží se kontaktovat druhého rodiče a vyslechnout i jeho, pracuje jen se subjektivními účelovými informacemi programujícího rodiče, nekriticky je přijímá a bez ověření jejich pravdivosti často vydává potvrzení, zprávy a nálezy. Nezřídka se pak takový terapeut dostane do situace, kdy svědčí u soudu např. o ublížení na zdraví nebo pohlavním zneužívání, kterého se údajně dopustil rodič, kterého nikdy neviděl a nevyslechl!

Uvedené pokusy pošpinit druhého rodiče před dítětem jsou vědomé a úmyslné.

Programujícímu

rodiči je jasné, co dělá. Existují však i jiné, stejně účinné nebo i účinnější způsoby programování, které si rodič zcela **neuvědomuje**: Programující rodič např. trvá na tom, aby si druhý rodič vyzvedával dítě na místě vzdáleném od domu, aby parkoval v určité vzdálenosti nebo aby místo zvonkem u dveří dal o sobě vědět klaksonem v autě, čímž dítěti vštěpuje, že jde o nežádoucí osobu. Programující ro130 / *Eduard Bakalář: Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi / 131*

dič zneužívá pocit viny dítěte, například před stanovenou návštěvou druhého rodiče řekne: „Nebude ti líto, že nebudeme spolu?“ Programující rodič připisuje bývalému manželovi vlastní tendence či vlastnosti a získává tak pocit, že se jich sám zbavil (psychologický obranný mechanismus projekce). Příkladem mechanismu projekce je **falešné obvinění druhého rodiče z týrání**. Mnohá křivá obvinění jsou však vědomá s cílem docílit zákazu styku dítěte s nepohodlným rodičem a přivodit jeho trestní stíhání. Někdy spolupůsobí nevědomé projekce, např. matčiny vlastní sexuální fantazie jsou přenášeny na otce a dítě (může jít i o projev přetrvávající lásky). Mechanismus projekce se podílí u absurdních nereálných obvinění z pohlavního zneužití či týrání, na něž by obviněný ani nepomyslel – jde o nereálný výplod fantazie programujícího rodiče. V porozvodových sporech o dítě dochází k vysokému výskytu falešných obvinění. Programující rodič posiluje závislost dítěte místo zdravého

vedení k samostatnosti, neboť čím je dítě závislejší na programujícím rodiči, tím silněji samo projevuje nenávisť k druhému rodiči, resp. musí ji projevovat, aby se zavděčilo rodiči, na němž je závislé, a neztratilo jeho „lásku“. Emocionálně dospělý rodič chápe důležitost návštěv druhého rodiče, podporuje je a nepřijme neopodstatněné důvody pro zrušení návštěvy (stejně jako nepřijme podobné důvody, když dítě argumentuje, proč nejít do školy). Ovšem citově nezralý rodič na takové odmítnutí návštěvy reaguje přinejmenším neutrálně (např.: „Respektuji rozhodnutí dítěte vynechat návštěvu“) a podporuje tím odcizení. Podrobněji a zasvěceně tyto aspekty SZR popisuje Warshak v publikaci *Rozvodové jedy* (2003).

IV. Motivy a vlastnosti programujícího rodiče

Znalci, kteří pracují s programujícími rodiči, si časem utřídí ty nejčastější motivy, operující při vytváření SZR. Jejich zastoupení a intenzita se může případ od případu lišit, dva poslední motivy („vlastnictví“ a transcendence) jsou však podle našeho názoru vždy přítomné.

- **Motiv pomsty** je nejčitelnější. Už když se schyluje k rozvodu, vyhrožuje někdy jeden z rodičů (s jistotou, že mu dítě bude svěřeno do výchovy): „Jestli nás opustíš, dítě neuvidíš.“ Pozdějšími dlouhodobými zavrhuje techniky se mstí za příkoří, která subjektivně pociťoval v manželství, nemluvě o potřebě dát najevo, kdo tu má poslední slovo.

Do dalších motivů je nahlédnutí obtížnější:

- **Motiv „ochrany“ dítěte:** během eskalace manželského konfliktu zklamaný a rozezlený rodič podstatně změni své původní hodnocení exmanžela: z něžné a citlivé osoby se stane bezohledný sobec, násilník apod. („Jak jsem to jen mohl / mohla nevidět?“). Programující rodič je o jeho záporných vlastnostech přesvědčen a nedopustí, aby se dítě s někým takovým stýkalo a bylo jím ovlivňováno.

- **Motiv bezpečnosti:** programující rodič se obává, že by se bývalý manžel mohl prostřednictvím dítěte dozvědět nežádoucí informace (např. o úplatcích, daňových únicích, hádkách s novým partnerem), které by pak mohl zneužít.

- **Motiv mocenský a potřeba vnějšího nepřítele:** bez nepřítele musí člověk za své chyby obviňovat sám sebe, a tak si pro dobrý pocit být v právu vyrábí nepřítele – v tomto případě bývalého partnera.

- **Motiv lépe přesvědčit případného nového partnera:** rozvedený rodič získá nového partnera spolehlivěji, dá-li mu jasně najevo, že s dřívějším vztahem je konec, což demonstruje vyhroceným nepřátelstvím a minimálními kontakty. Hladký průběh kontaktů s exmanželem / exmanželkou by podle takového rodiče vyvolal u nového partnera pochybnosti, zda např. nechce kvůli dětem původní manželství obnovit.

- **Obava z pozdější ztráty dítěte:** programujícího rodiče vede strach, že starší dítě by mohlo začít preferovat druhého rodiče a nakonec si (s jeho vydatnou pomocí) prosadit změnu výchovy.

- **„Vlastnictví“ dítěte:** motivací programujícího rodiče je vybudovat jedinečný, hluboký a vzájemný citový vztah se svým dítětem. To vše zní pozitivně, má to však tři ALE, která vysvětlíme vzápětí. „Vlastněné“ dítě by mělo splňovat tato kritéria:

a) za svou nejbližší, nejdůležitější osobu bude považovat programujícího rodiče a bezvýhradně a trvale jej milovat,

b) odrostlejší dítě bude mít zhruba stejné názory a postoje k důležitým životním otázkám, jako jsou vztahy k lidem, práci, přírodě, zvířatům, Bohu, politice ... a bude vyznávat zhruba stejné hodnoty (určité odchylky programující rodič toleruje)

c) bude mít také hluboký pocit vděčnosti k programujícímu rodiči a bude se o něj intenzivně starat, eventuálně o něj pečovat.

Programující rodič, i když tuto svou tendenci nebude plně reflektovat, bude s druhým rodičem soupeřit, kdo z nich dítěti více a kvalitněji zprostředkovává základní informace o jeho osobnostních a sociálních kořenech, o jeho lidské identitě. Jde o informace o vlasti dítěte, o národu, z něhož vzešlo a v němž žije, o jeho dějinách, kultuře, a tradicích, o víře či náboženství, o užívaném jazyku, o širším příbuzenstvu a o lokalitách, v nichž příbuzní žili či žijí. Ale nejen to, programujícímu rodiči velmi záleží na tom, komu se dítě bude podobat, aby obdobně prožívalo různé události a aby mělo stejné či alespoň podobné citové reakce.

Nejde také o nic menšího než o to, kterého z rodičů si dítě – později již dospělý člověk – vybaví jako hlavního vkladatele těchto klíčových informací, více nebo méně emočně zbarvených.

132 / *Eduard Bakalář: Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 13

Pro programujícího rodiče takto vlastněné dítě představuje:

a) závislého, trvalého „partnera“ pro průběžnou komunikaci, kterého jde ovládat i mocensky – na základě univerzálně akceptované rodičovské autority

b) svého pokračovatele, který předá rodičovy názory, postoje, hodnoty, tradice rodiny dále, nejraději dalším generacím (ideálně přes dceru, která se po krátké erotické epizodě s otěhotněním vrátí do království programujícího rodiče). Viz též motiv transcendence dále v textu,

c) určitou pojistku pro stáří či vážnější onemocnění.

Lidé si navzájem kradou nejen hmotné, ale i duchovní statky (vynálezy, autorství, technologie, zásluhy). Neměli bychom se divit, že si chtějí urvat i větší díl „duše dítěte“ a nakonec být výhradním „architektem“ jeho osobnosti. Jediným legitimním konkurentem je zde druhý rodič.

Jsou-li uvedené cíle splněny, přinášejí programujícímu rodiči hluboké citové uspokojení, často i to nejhlubší. Cíle a motivy se zde propojují, získat uspokojení z dosažení cíle je současně i motivací. Řečeno souhrnně, vlastněné dítě je pro programujícího rodiče významnou, nejspíše tou nejvýznamnější životní náplní.

Nyní tři zmíněná **ALE**. Problém je v tom, že:

a) citové vazby dítěte k jiným blízkým osobám, např. k druhému rodiči, jsou vědomě a cíleně narušovány, blokovány, sabotovány apod. za pomoci morálně pochybných aktivit, jako je odstěhování se i s dítětem bez vědomí nebo souhlasu druhého rodiče, rozvod, účelové obvinění ze sexuálního zneužívání

apod.,

b) zidealizovaný vztah k programujícímu rodiči by měl trvat stále, bez ohledu na skutečnost, že „dítě“ se postupně stává plně dospělým a nezřídka i přezrálým dospělým. Řečeno poeticky „dokud nás smrt nerozdělí“.

c) pro dosažení tohoto cíle se egoisticky devalvují i partnerské vztahy dospělého dítěte tak, aby byl zachován primát vztahu k programujícímu rodiči.

● **Motiv transcendence** je přirozené úsilí rodiče pokračovat ve svých dětech.

Programujícím

rodičem je patologicky překrouceno ve snahu o výhradní právo formovat psychiku dítěte, naplnit ji jen svými základními informacemi a druhého rodiče o jeho polovinu připravit. Jde vlastně o zcizení velmi důležité životní hodnoty, na které však trestní zákon nepamatoval a nepamatuje.

V. Diagnostika syndromu zavržení rodiče

R. Gardner ve svých publikacích opakovaně popsal 8 příznaků (diagnostických kritérií) společných pro SZR:

1. Nenávistná kampaň za degradaci rodiče: dítě projevuje silnou nenávist k rodiči a na cílený dotaz spustí výčet záporných charakteristik, zlých činů, špatného chování. Pozitivní emoce jsou vytěšněny.

2. Slabé, banální, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování této nenávisti a odporu k zavrženému rodiči či nechuti k setkání s ním. Např. „Nechci k tátovi (k mámě), protože se mě pořád vyptává, jak mi to jde ve škole.“

3. Nepřítomnost ambivalence (černobílé hodnocení rodičů): normální dítě většinou hovoří o kladných i nepříznivých povahových vlastnostech otce i matky, kdežto odcizené dítě programujícího rodiče nekriticky přijímá a zavrženého pouze kritizuje.

4. Fenomén nezávislého názoru („vyhlášení nezávislosti“): děti postižené SZR často uvádějí, že nechtějí stýkat se s druhým rodičem je jejich vlastní. Vsugerované nepravdy pak samostatně rozvíjejí. Programující rodič to rád zdůrazňuje před těmi, kdo rozhodují o styku s dítětem.

5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu: při diagnostických

či terapeutických sezeních dítě postižené SZR souhlasí reflexivně, automaticky a bez zaváhání se vším, co programující rodič tvrdí. Nečeká na protiargument rodiče zavrženého nebo jej zcela ignoruje, nevidí, neslyší. Dětská kritika vůči zavrženému rodiči bývá dokonce silnější a emotivnější než kritika programujícího rodiče.

6. Nepřítomnost pocitu viny: děti postižené SZR nezakoušejí žádný pocit viny, že zavržený rodič je postižen, že trpí, ignorují jeho city. Např. za jeho dary nejsou vděčné, jeho výdaje pocítují jako spravedlivý trest, za křivé obvinění z pohlavního zneužívání nepocítují vinu.

7. Vypůjčené scénáře (papouškování) signalizují vysokou pravděpodobnost SZR. Z kontextu dětských obviňování zavrženého rodiče a z jejich obsahu je patrné, že byly sdělovány programujícím rodičem, dítě je vyslechlo a reprodukuje

je. Dětská výpověď pak obsahuje výrazy a obraty, které děti daného věku ještě nepoužívají. Mnohá dětská obvinění jsou identická s obviňováním programujícího rodiče. Např. čtyřletá holčička uvedla: „*Mívám noční můry, když spím u otce. Co jsou noční můry nevím, ale máma to říká.*“ Pětiletý chlapec: „*Jeho nová přítelkyně je kurva.*“ Devítiletá dívka: „*Když mám jít k matce, tak hyperventiluji. Nevím, co to je, prostě hyperventiluji.*“ Jiná devítiletá: „*Je to lhář a podvodník a vždycky na nás vymýšlí nějaké triky. Maminka říká, že mě i sexuálně obtěžoval.*“

8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče způsobuje bolest zejména prarodičům dětí, kteří svá vnoučata milují. Postiženi jsou i domácí mazlíčci: „*Toho psa byste měli utratit!*“

134 / Eduard Bakalář: *Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 135

Diagnózu SZR podporují nálezy těchto typů chování a vztahů:

- komplikace v době styku se zavrženým rodičem
- antagonistické chování vůči zavrženému rodiči během styku (pokud se vůbec uskutečňuje)
- citová vazba k programujícímu rodiči: čím patologičtější je fixace na programujícího rodiče, tím závažnější je syndrom zavržení druhého rodiče,
- citová vazba k zavrženému rodiči byla před jeho zavržením dobrá, ale poté negativní.

Podle intenzity uvedených symptomů rozlišuje Gardner mírný, střední nebo těžký stupeň SZR. S výjimkou mírné formy bývají obvykle přítomny (téměř) všechny symptomy, proto není těžké syndrom rozpoznat. Svědčí to i o tom, že jde o validní diagnostickou jednotku.

Vylučujícím kritériem SZR je oprávněné zavržení rodiče. Také ne každá kritika či snaha o sebeprosazení znamená programování dítěte. Problémem při diagnostice bývá, že programující rodič dítě přivádí s jinou „poruchou“, např. jako „týrané“ či „sexuálně zneužívané“ druhým rodičem.

6. Důsledky rozvinutého SZR

Dítě ztratí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí (jeho pomoc, výchovné působení, plná znalost svých předků, tedy identita, někdy i dědictví). Dítě je programováno k potlačení původně pozitivních emocí k nyní zavržovanému rodiči a dává volný průběh neopodstatněné nenávisti za úplné absence pocitů viny. Rozvíjí se tak značná psychopatologie: u dítěte se zabrzdí a zdeformuje emocionální vývoj, podstatným způsobem se mu naruší sebedůvěra. Vstíjí se mu totiž přesvědčení, že jeho druhý rodič je špatný a závadný, ale ve škole se naučí, že polovina jeho genů je právě od tohoto rodiče. Chlapcům i dívkám je absencí jednoho rodiče odepřen tolik potřebný model k formování sexuální role. Dítěti se deformuje psychosociální vývoj: přebírá konfrontační chování rodiče, je narušen vztah dítěte k autoritám a snížena schopnost sociální diferenciaci. Dítě, které milovalo oba rodiče, projde „brainwashingem“, který je hluboce ovlivní: vytvoří si falešné ego, zdeformované jádro vlastní osobnosti, což je celoživotně poznamenává. Z potíží zřetelných již

v dětství je prokazatelný zvýšený výskyt poruch pozornosti, nedostatek sebedůvěry a nízký stupeň adaptovanosti takových dětí. Adaptovanost dětí v závislosti na popouzení zkoumal Trnka (1974). R. Gardner mluví o psychopatizaci dítěte a své tvrzení dovede plně doložit (2001, str. 218–230).

V úvodu jsme uvedli, že SZR je škodlivý pro všechny zúčastněné:

Zavržený rodič prožívá těžké životní zklamání, ztrátu významných životních hodnot. Děti, které miluje a pro něž by dal první i poslední, mohou žít nedaleko něho, ale nechťjí ho vidět, častují jej projevy nenávisi, i když se vůči dětem ničím neprovinil. Společnost a také zaměstnavatel však očekává od takového člověka plný pracovní výkon, optimismus, vstřícné a vlídné jednání s jinými lidmi. Samozřejmě se očekává i důvěra ve státní orgány, jejich představitele, společenské organizace, úřady, soudy apod.

Preferovaný (tj. programující) rodič zdánlivě vyhrává: dítě je pouze v jeho moci, papouškuje pouze jeho verzi rodičovského rozchodu apod. Avšak při pozornějším pohledu, zejména dlouhodobějším, vidíme, že preferovaný rodič je nebo bude také postižen. Stoprocentní výhra v boji o psychiku dítěte posílí přesvědčení takového rodiče o správnosti všeho, co kdy dělal, a naopak sníží jeho sebereflexi a sebekritičnost.

Dítě, které má být zdrojem radosti pro takového rodiče, má do svého citového života vstřípeny nezdravé vzorce chování a velmi obtížně se z nich vymaňuje. Jsou to upevněná schémata, jimiž posuzuje ostatní lidi (pravidelně černobílé dělení), zůstává pak společensky málo přizpůsobivé. Zůstává pak takovému rodiči „na krku“ nebo se snaží osvobodit a v navázaném vztahu pak opakuje pevně vstřípené vzorce chování, konkrétně rozchod s partnerem a programování dětí. Odcizené dítě se citově nevyvíjí, neroste. Má pravidelné potíže s autoritami (rodičovská autorita byla zpochybněna). Pravidelně zjišťujeme výraznou diskrepanci mezi možnostmi dítěte a skutečně dosaženými výsledky.

Dojde-li v takové rodinné konstelaci k nějaké pohromě (vážná nemoc, úraz, přírodní katastrofa, loupež, vytunelování majetku apod.), pak programující rodič musí sobě i dítěti vysvětlovat (racionalizovat), proč je pomoc od druhého rodiče nepřijatelná. Ten by ji – za normálnějších okolností – rád poskytl. Nakonec odcizené dítě může v dospělosti narazit na SZR (v literatuře, v terapii) a může dříve preferovaného rodiče začít nenávidět.

Společnost na SZR doplácí také. Kdyby byl výskyt SZR jen řídký, společnost by tento negativní jev „unesla“. Avšak každoročně se v ČR objevuje dalších přibližně 70 000 občanů poznamenaných rozchodem / rozvodem rodičů. (Čísla se rok od roku poněkud mění.) (Ročně 20 000 rozvodů rodičů = 40 000 dospělých občanů plus 30 000 dětí = 70 000). Kdyby jen polovina z nich byla poznamenána SZR, pak je to 35 000 každoročně osob.

Zmíníme se o jednom dalším reálném negativu, operujícím proti zájmům dětí i společnosti,

a to zprostředkovaně a s určitou latencí. **Zavržený rodič**, který má rád své děti, chce jim pomáhat, vychovávat je a vzdělávat, zjistí, že po rozchodu s druhým rodičem vše vážně, případně vůbec nejde. Snaží se, radí se, obrací se na nižší i vyšší

úřady, avšak s nicotným výsledkem. Často se dozvídá, že sám musí být závadný, že má poruchy, že by dítě bylo stresováno, že by trpělo a že by bylo lepší, kdyby úplně zmizel ze scény. Takový rodič je připraven o všechny radosti, které by prožíval, když by viděl, že dítě prospívá, že mu může pomoci v těžkostech, že dítě je nadané
136 / Eduard Bakalář: *Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 137

určitým směrem, že má dobrý prospěch ve škole, že mu předá dárek k maturitě, že se zúčastní promoce, svatby, křtin, popřípadě že má komu odkázat svůj majetek, že mu děti při případných starostech ve stáří pomohou. O to vše je rodič připraven a ještě s nádavkem, že dítě (děti) jej nejen ignorují, nýbrž mu připisují chyby, které nikdy neměl, a vlastně jej nenávidí.

Zavržený rodič se v podobné situaci dostává do stresu, objevuje se u něj zatrpkllost a hlubší nedůvěra vůči lidem a institucím. Dochází i ke zhoršení úrovně jeho mezilidských vztahů, produktivity práce, někdy i společenského postavení a zdravotního stavu. Pravidelně se objevuje pocit ztráty životního smyslu, depresivita, někdy i zvýšená konzumace alkoholických nápojů a farmak a agresivita nepřiměřená dané konkrétní situaci.

Odhadujeme, že se to stává třem čtvrtinám rozvedených rodičů, otcům i matkám. Každým rokem přibývá do naší společnosti asi 20 000 takto postižených rodičů. Mnozí z nich působí ve svém občanském povolání přímo na děti – např. učitelé, zdravotníci, poradci, sportovní trenéři, vedoucí organizací pro děti či mládež. Jiní pak ovlivňují atmosféru společnosti zprostředkovaně, např. jako úředníci rozhodující o žádostech občanů, poslanci, politici apod. Obecně platí, že trvale ponížení lidé s pocitem neúspěchu v osobním životě – zejména s pocitem okradenosti – se nemohou těšit ze štěstí jiných (to by museli být andělé) a přispívají tak k nedobré atmosféře ve společnosti. Zdá se tedy, že důvody pro láskyplný, smysluplný a pravidelně kultivovaný vztah k druhému rodiči existují. Autoři textu o tom nepochybují. Uzákonění možnosti pravidelného

styku dítěte s rozvedeným rodičem doporučovali odborníci, kteří o věci podávali svá dobrozdání poslancům, projednávajícím zákon o rodině. I ti, kteří přišli později s uzákoněním možnosti střídavé nebo společné výchovy, měli na mysli redukci všech uvedených negativ. Avšak smutnou skutečností je, že mnohý rodič, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy, jen obtížně vymáhá kontakt s vlastním dítětem nejen na prvním rodiči, ale i na institucích (správní orgány péče o rodinu, soudy apod.). Mnozí jsou i přes značné úsilí v tomto směru naprosto neúspěšní, třebaže z odborného pohledu jde o kvalitní osobnosti.

7. Terapie SZR

Existují určité formy pomoci osobám postiženým SZR, jsou však odlišné od forem tradičních psychoterapií. Ty v žádném případě nejsou účinné ve snaze aplikovat psychoterapii

na dvojici programující rodič a odcizené dítě. U těchto osob totiž chybějí dva základní předpoklady, a to: (1) náhled do situace a (2) motivace situaci změnit.

Tradičními přístupy můžeme pomoci:

- zavrženému rodiči, který prožívá zoufalství, depresi. Nemůžeme však ovlivnit / změnit základní příčinu jeho stavu;
- odcizenému dítěti v jeho dospělém věku, dostaví-li se se žádostí o pomoc s jinými psychogenními potížemi. Při psychoterapeutickém působení na takové potíže je možná i úprava dalších i prožití tzv. korektivní zkušenosti a výsledná změna v některých postojových stereotypch.

K netradičním přístupům řadíme:

- zástupnou deprogramující proceduru, při níž terapeut pracuje jen se zavrženým rodičem,

ke zbývajícím osobám nemá přístup. Zavržený rodič obvykle dosáhne potřebného náhledu, změní některé postoje (odstraní nepřiměřené pocity viny, zamezí, aby byl druhou stranou ponižován, a v některých případech i vykořisťován);

- terapeutickou intervencí za úzké spolupráce soudu, kdy se programující rodič při terapii dozví, že pokud nebude plnit terapeutovy legitimní požadavky (např. řádné předání dítěte na dovolenou s druhým rodičem), ten bude ihned informovat příslušný soud, který je připraven vynést rozsudek podle jeho doporučení.

Obvykle rozhodne o změně výchovy. Gardner nazývá některé formy takové intervence „terapií hrozbou“ a nabízí nemálo úspěšných kazuistik (2001). Výsledky jeho výzkumu v tomto směru jsou obsaženy v tabulce;

- pobyt v reintegračním centru, zařízení k obnovení vztahu odcizeného dítěte se zavrženým

rodičem v případě, že soud uvažuje o změně výchovy. Takový pobyt musí nařídít soud. Nevíme však, jak se situace může vyvíjet, vrátí-li se dítě zpět k programujícímu

rodiči. Výzkumná studie tohoto druhu by byla velmi potřebná.

Reintegrační centrum je zařízení, kde se odcizené dítě a zavržený rodič nejdříve vůbec setkají, pak při společném pobytu pracují, připravují jídlo, hrají hry, sportují. Zavržený rodič se dostaví proškolený, nevtírající se, připravený na počáteční nenávisť dítěte, přecházející postupně v běžný negativismus, hranou „lhostejnost“, okukování, zájem. Odcizené dítě se rozpomíná za pomoci terapeuta a občasné přítomnosti zavrženého rodiče na dřívější šťastná období svého života (fotografie, videozáznamy). Terapeut probírá s dítětem běžné příběhy o nedorozumění mezi lidmi, o sporech a konfliktech a o cestách, jak nalézt přiměřené řešení. Obvykle začíná s bajkami o zvířatech a pro ty nejmenší jsou připravena plyšová zvířátka, u nichž je rodičovská kooperace dobře vyvinuta. Popsaným působením se dítěti umožní citový a morální růst, vybuduje se tak spolehlivé schéma pro morální hodnocení, pro vytváření a internalizaci morálních hodnot. V pozdější fázi reintegrace dítě se zavrženým rodičem hraje společenské hry, sportuje, chodí na procházky nebo oba sledují vybrané filmy. Na závěr pobytu dochází k formulaci nového pozměněného pohledu na rodinnou situaci a na předběžný program setkávání v budoucnu.

Psychogenní potíže: Terapeutický přístup k psychogenním potížím je popsán v kazuistice J. Vyskočilové – viz příloha.

Začátek terapeutického pobytu v reintegračním zařízení může být poměrně dramatický (programující rodič i dítě po vynesení rozsudku mohou „řádit“), ale dramatické mohou být i kladné výsledky: jsou popisovány hluboké emoční katarze, kdy při společné činnosti vyplavou vytěsněné kladné emoce, ustoupí napětí, komunikace se normalizuje. Dítě je pak terapeutem přiměřeně poučeno o situaci.

Vztah k programujícímu rodiči se obvykle nezhorší, ale vyraje: dítě k němu bývá chápavější a k programování více imunní.

Reintegrační centrum může umožnit schůdný, odborně supervidovaný přechod dítěte od jednoho rodiče k druhému, pokud tak nařídil soud nebo se tak rodiče dohodli.

Případně umožní alespoň pravidelná víkendová setkávání odcizeného dítěte se zavrženým rodičem, což se dá považovat za prevenci vzniku nejtěžšího stupně SZR.

Terapeutická intervence je nutná co nejdříve poté, co je SZR rozpoznán. Nejjistější cestou k normalizaci je obnovení kontaktu mezi dítětem a zavrženým

rodičem. Doporučujeme však, aby tento rodič podstoupil odbornou instruktáž o nejvhodnějším přístupu ke svému dítěti. Neexistují-li pádné důvody k odložení kontaktu na pozdější dobu, měl by ozdravný plán zaručit co nejdříve pravidelné setkávání rodiče s dítětem. Nejúčinnější terapeutickou intervencí je omezení vlivu programujícího rodiče, což může učinit pouze soud. V zahraničí jsou zkušenosti s terapií SZR formou deprogramování dětí se SZR ve specializovaných zařízeních (pobytových, lůžkových). Viz kapitola 11, odstavec Úspěšná reintegrace vztahů.

Výzkum prof. R. Gardnera (2002, B) z terapeutické intervence za spolupráce soudce: 99 případů dětí postižených PAS, které sám posuzoval. U 22 dětí soud rozhodl pro změnu výchovy nebo omezení styku s programujícím rodičem. U všech 22 případů došlo k významnému zlepšení projevů SZR nebo syndrom SZR vymizel úplně. To představuje úspěch ve 100 %. U 77 dětí soud nerozhodl o žádné změně ve výchově a za těchto okolností se u 70 dětí (91 %) symptomatika SZR zesílila; jen u 9 % se zlepšila. Lze uzavřít, že soudní intervence (změna výchovy, popř. redukce styku dítěte s programujícím rodičem) tedy prokazatelně ($p < 0,001$) redukují symptomatiku PAS / SZR.

Zlepšení nebo
úplné vymizení
symptomů SZR

Nedošlo ani ke zlepšení,
ani k vymizení
symptomů SZR

N

Změna výchovy, popř. omezení
styku s programátorem 22 0 22

Žádná změna výchovy
ani omezení styku
s programátorem

7 70 77

N 29 70 99

VII. Odborné, právní i legislativní konsekvence zavedení termínu

Vládě ČR byla v r. 2004 předložena *Zpráva o stavu lidských práv v ČR v roce 2003*, která explicitně poukazovala na občanské sdružení *Spravedlnost dětem* a jeho webovou stránku www.iustin.cz, která poskytuje vzorovou stížnost ke štrasburskému soudu. Rozsudky tohoto mezinárodního soudu pro lidská práva proti ČR jsou iniciovány rodiči, kteří nemají možnost styku se svým dítětem kvůli nepřiměřené délce soudního řízení, popřípadě v důsledku porušení práva na spravedlivý proces. Zpráva konstatovala, že stát není schopen zajistit právo dítěte na udržování pravidelného osobního kontaktu s oběma rodiči a praxe bránění oprávněnému rodiči styku s dítětem a popuzování vede ke vzniku tzv. SZR. Jde o formu násilí na dětech, kterou stát dostatečně neřeší. V ČR neexistuje zařízení, které by se zabývalo diagnostikou a terapií SZR. V krátkodobém horizontu by k řešení těchto problémů jistě přispělo rozsáhlé a praktické vyškolení odborných pracovníků (např. soudních vykonavatelů a příslušníků policie) a seznámení sociálních pracovníků se SZR. Je žádoucí, aby se prováděly rodinné mediace, které by soud v případě sporu rodičů mohl i nařídít. Jak vláda na tuto zprávu zareagovala? Ministerstvo spravedlnosti rozeslalo dotaz krajským soudům, jak řeší problematiku znaleckých posudků při SZR. Některé krajské soudy (v Brně, Ústí nad Labem a Ostravě) se pak obrátily na znalce (v oboru školství a kultura!), zda se nechtějí stát znalci na syndrom zavrženého rodiče. Bylo tak jmenováno 13 znalců specializovaných na tento syndrom v Jihomoravském kraji a 3 v Severočeském kraji (v Severomoravském kraji všichni odmítli). Autor tohoto sdělení osobně interpeloval (neúspěšně) u tajemníka ministra spravedlnosti, že jde o postup stejně smysluplný, jako by znalci v oboru elektronika získali specializaci na levý přední světlomet osobního vozu. Navíc tím vzniká situace, kdy se u soudu sejdou posudky znalců vyjadřujících se k SZR, z nichž někteří SZR mají na svém znaleckém razítku a jiní ne. Že toho využijí advokáti k devalvaci posudků „bez razítka“ je zřejmé, jak s tím naloží soudy, je nepredikovatelné. Devalvovány tak mohou být nejen posudky znalců, kteří o toto paradoxní rozšíření nepožádali, ale i posudky znalců zapsaných v jiných krajích a posudky znalců v oboru zdravotnictví (psychiatrie), kteří se k opatrovnické problematice také vyjadřují. Pokud je nám známo, Ministerstvo spravedlnosti ČR na tento stav zatím nijak nereagovalo. Jako první zazněl 18. 7. 2006 verdikt štrasburského soudu ve věci *Fiala versus ČR*, následovala asi desítka dalších se stejným výsledkem. Mezinárodní soud pro lidská práva konstatoval, že byla porušena práva na spravedlivý proces v přiměřené lhůtě, právo na rodinný život a právo na efektivní právní ochranu ze strany státu, a vyměřil České republice vyplatit odškodné. Podle údajů Ministerstva spravedlnosti ČR štrasburský soud v letech 1993–2007 vynesl 113 odsuzujících rozsudků proti ČR. Z toho se 26 se týkalo záležitostí vý140 / *Eduard Bakalář: Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 141 chovy dětí, výživného a respektování práva na rodinný život. Celková vysouzená částka zde činila v přepočtu 3,3 milionu Kč.

IX. Ideologie

Autoři článku konstatují, že literatura a názory o SZR jsou silně poznamenány ideologií.

Jaký je nejkratší možný popis podstaty sporu? Feministické organizace tvrdí, že rozhodování o dítěti po rozchodu rodičů patří matce. (Vnucuje se zde klíčová otázka: *Proč by se otcové na výchově neměli podílet?*) Otcovské organizace tvrdí, že jsou rovnoprávními rodiči a že jim náleží významný podíl na výchově jejich dítěte, což nejlépe zastřešuje střídavá výchova. (Klíčová otázka pro oba tábory zní: *Jak rozhodnout o výchově dítěte, je-li otec dítěte „v normě“, ale matka výrazně nezralá emocionálně, osobnostně, morálně?*) Obě dvě strany dokládají svá stanoviska dalšími a dalšími argumenty.

Autoři článku si jsou vědomi, že při komentování ideologií souvisejících se SZR se nacházejí, řečeno hovorově, „na minovém poli“. Přesto nabízejí své úvahy vnímavým čtenářům. Jak v ČR, tak i v tzv. západním světě existuje relativně vysoká míra nechuti vůči koncepci SZR, v některých případech dokonce i bojovné popírání tohoto negativního společenského jevu. Pokusíme se identifikovat motivy některých odpůrců. Podle našeho názoru může jít o jedince, kteří:

- sami byli v dětství obětí programování („*můj milovaný rodič přece dobře věděl, jak ten druhý rodič byl úplně špatný a dobře dělal, že mě před ním uchránil*“),
- sami své děti programovali, SZR vypěstovali (a proto: „*nic takového neexistuje, děti samy správně poznají, kdo je hodný a kdo je špatný*“),
- ve své odborné funkci (sociální pracovníci, znalci, soudci, aktivisté) dlouhodobě ignorovali projevy SZR – z různých důvodů – a nyní je jim opravdu zatěžko přiznat, že jejich dosavadní působení (někdy i celoživotní) nebylo právě nejlepší (řečeno velmi diplomaticky).

Je zde ještě jeden další důvod pro ignorování SZR, a to geneticky zakotvená a automaticky se vybavující tendence pomáhat tzv. slabšímu pohlaví, ochraňovat je. Navíc pojmy jako mateřství, mateřská láska, péče o malé, bezmocné a bezbranné dítě budí pozitivní konotace a dítě samo vzbuzuje pozitivní ochránářské emoce. Takže vše ostatní ustupuje do pozadí a existence konfliktu je často popřena, vytěsněna. Právě této tendenci připisujeme hlavní roli ve změnách Ideologie jsou filozofické, náboženské politické, sociální a jiné ideje, deformované určitým partikulárním zájmem (státní i., komunistická i., radikálně feministická i. aj.). Ideologie je v určitém protikladu k vědeckým poznatkům

a jejich vývoji. Avšak ideologie je pravidelně a násilně zaváděna do vědeckého zkoumání, do interpretace vědeckých výsledků.

původního názvu „zavržení“ na zředěné, zamlžené „odcizení“. Bližší pojednání o této tendenci najdete v článku *O zavržovaném názvu SZR* (viz kapitola 13 ve sborníku poradenské články).

Silným odpůrcům SZR tohoto typu doporučujeme přečíst si článek R. A. Gardnera *How Denying and Discrediting the Parental Alienation Syndrome Harms Women* (2002 A).

Jakými důvody se naopak ohánějí odpůrci SZR? Tvrdí například, že:

- a) koncept SZR lze zneužít,
- b) PAS / SZR není uveden v DSM-IV,
- c) SZR je vlastně ideologický koncept, který slouží k organizování otců trpících nemožností hodnotného styku se svými dětmi a neumožňuje jednoduše řešit

složitou a často neřešitelnou situaci (Pavlát, 2006).

Ad a): Pojem a jev bude zneužíván, neboť zneužit lze prakticky vše. Zneužívá se obvinění pohlavního zneužívání, domácího násilí, vykázaní z bytu a v budoucnu i tzv. stalking (nebezpečné pronásledování). O důvod více, aby PAS / SZR byl zařazením do DSM-V plně legitimizován, a jako takový zkoumán na akademických pracovištích, a aby byly vymezeny okolnosti, za nichž je zavržení rodiče oprávněné.

Ad b): Ano, v posledním DSM-IV není PAS zařazen. O syndrom ve smyslu trsu symptomů

ale jistě jde. Pojmy syndrom, porucha a choroba však už v dnešní deskriptivní (fenomenologické) klasifikaci (evropské ICD i americké DSM) nemocí zcela splynuly. Důležité je, aby syndrom (porucha, nozologická jednotka) měl:

- koncept
- filozofii
- etiologii
- fenomenologii
- validitu
- klinický užitek (zejména diagnostický, terapeutický, prediktivní).

V těchto ohledech by uspěl propracovaný Gardnerův systém SZR mnohem lépe než často jiné (ve znaleckých posudcích) používané a „diagnostikované“ poruchy, jako je například agresivita, suicidium, výchovné schopnosti, domácí násilí, hypersexualita nebo dokonce již institucionalizované patologické hráčství.

142 / Eduard Bakalář: *Poněkud jiný pohled na genderové problémy Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* / 143

K historii DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)

- před rokem 1952 bylo ve světě hodně psychických poruch a nemocí, ale neexistoval žádný DSM. DSM-I byl vydán v r. 1952, DSM-II v roce 1968, DSM-III v roce 1980, DSM-IV v roce 1994xx a DSM-V bude vydán pravděpodobně až v roce 2012. V průběhu let se kritéria pro zařazení nosologické jednotky dosti zpřísnila, což je správné. U některých jednotek trvalo zařazení několik desetiletí. Francouzský neurolog Georges Gilles de La Tourette popsal tento syndrom v roce 1885, začleněn do DSM-III byl po 95 letech, v roce 1980. Rakouský pediatr Hans Asperger poprvé popsal svůj syndrom v roce 1957 a teprve po 37 letech byl zařazen do DSM-IV.

Pokud jsou v odborné literatuře uváděny podmínky pro uvedení nové teorie do soudní praxe, pak je nejčastěji zmiňován tzv. **Frye test**, který žádá, aby teorie byla akceptována relevantní vědeckou komunitou.

Mohanův test je přísnější a žádá splnění čtyř kritérií:

- teorie musí být relevantní,
- teorie musí napomáhat soudnímu jednání,
- teorie musí být přijatelná pro soud shodně s pravidly dokazování,
- musí být přítomen kvalifikovaný expert, který by o teorii svědčil.

PAS / SZR prošel tímto testem v několika zemích.

Daubertův test je nejpřísnější, PAS splňuje jen dvě z pěti kritérií; většina diagnóz v DSM-IV splňuje rovněž jen dvě kritéria. Daubertovým testem by neprošla ani většina psychologických testů, včetně Rorschacha. Potud volný překlad z uvedených pramenů.

PAS / SZR má jednu konkrétní svízele. Zatímco dokumentace nějaké nově objevené formy deprese není tak problematická, dokumentace PAS / SZR je obtížná, neboť ke spolupráci je ochotná spíše jen jedna strana konfliktu a výpovědi zúčastněných osob se mohou z ideologických důvodů podstatně lišit, stejně jako nálezy odborných pracovišť.

Ad c): Pokud si autoři této studie v minulosti pro některé průvodní jevy SZR takovou možnost rezervovali, pak po prostudování *The International Handbook of*

Dva odstavce pod tímto nadpisem (K historii DSM) je volný překlad pasáží z článků (1) Gardner, R. A.: Chapter 1 *Introduction* a (2) Brody, B.: Chapter 16, *The Misdiagnosis of PAS*, obojí v publikaci *International Handbook of*

PAS (2006). Zvláště podrobné pojednání o tomto problému je v kapitole 34 této publikace, Hobbs, T.: *Legal Requirements*

of Experts Giving Evidence to Courts in the United Kingdom: PAS and the Experts' Failure to Comply. Parental Alienation Syndrome (Gardner, Sauber, Lorandos, 2006) z této eventuality zcela vystřízlivěli. **SZR je totiž vážný celospolečenský problém.**

Hovořili jsme o ideologii a veřejné podjatosti. Uvedeme nyní, jak by mohl znít zralý, nepodjatý přístup k tomuto jevu: „*Je to nový jev, zdá se, že škodí jednotlivcům i společnosti, je nutno pečlivě posoudit, kdy ano, kdy ne, stanovit přísná diagnostická kritéria, provést výzkumná šetření a se závěry seznámit odbornou veřejnost.*

Na seriózní závěry z výzkumných šetření – v našich poměrech, na našich dětech a rodičích – čeká široká odborná veřejnost.“